

Onderwijsaanbod voor excellente leerlingen

Versnellen loont!

Binnen het onderwijs zijn we zeer voorzichtig als het om versnellen gaat. Het versnellen van excellente leerlingen is echter vaak aanzienlijk effectiever dan hen alleen verrijkingsstof aan te bieden. Versnelde leerlingen laten een sterkere cognitieve groei zien, hebben meer ambitie om 'door te leren' en nemen niet minder deel aan het sociale verkeer. Maar versnellen is niet mogelijk zonder te verrijken. Hoe maak je als leerkracht de juiste afweging? Goede informatie helpt je op weg.

Jo Verlinden is senior adviseur bij BCO Onderwijsadvies in Venlo, www.bco-onderwijsadvies.nl

Bert Oostindie is GZ psycholoog bij Usselgroep Educatieve Dienstverlening in Zwolle, www.ijsselgroep-ed.nl

Nienke Bouwman is onderwijsadviseur bij Usselgroep Educatieve Dienstverlening in Zwolle, www.ijsselgroep-ed.nl

Marloes Ottink is orthopedagoog bij Usselgroep Educatieve Dienstverlening in Zwolle, www.ijsselgroep-ed.nl

Uit langetermijnonderzoek blijkt dat bijna alle volwassenen, die ooit een versnelde schoolontwikkeling kregen, hiermee heel blij waren. Zij kregen een meer realistisch zelfbeeld. Het enige wat hen speet, was dat ze niet nog meer uitdaging hadden gekregen. Een zestiger vermeldde dat het de beste beslissing was die zijn ouders voor hem hadden genomen (Heinbokel, 2012).

Versnelling staat bij veel scholen laag op de agenda. Volgens een rapport van de onderwijsinspectie versnelde slechts een halve procent van de leerlingen in het schooljaar 2012-2013. Slechts vijfenvijftig procent van de scholen past versnelling toe en zeventwintig procent beschikt over de juiste criteria om voor versnelen te kiezen (Doolaard en Oudbier, 2010). Gallagher stelde al in 1969 dat het hoog tijd wordt eens onderzoek te wijden aan de psychologie die schuilgaat achter deze terughoudendheid 'in the face of such overwhelmingly favorable results'. In dit artikel willen we handvatten bieden die je als leerkracht kunnen helpen die terughoudendheid weg te nemen.

Om welke kinderen gaat het?

De focus binnen dit artikel ligt vooral op meer- en hoogbegaafde leerlingen in het basisonderwijs. Voor het gemak noemen we ze excellente leerlingen. We zijn ons er terdege van bewust dat er binnen deze groep leerlingen grote verschillen bestaan. Gemeenschappelijk hebben deze leerlingen een cognitieve voorsprong, dan wel een bovengemiddelde cognitieve aanleg. Een andere gemeenschappelijke factor is ook dat ze de basisstof al vrij snel overstijgen. Leerlingen kunnen hierop verschillend reageren afhankelijk van hun persoonlijkheidskenmerken en behoeften (Betts en Neihart, 2010). De één gaat onderpresteren, de ander bouwt een steeds grotere voorsprong op maar leert eigenlijk niet 'leren', weer een ander ontwikkelt probleemgedrag. Bijna altijd ontstaat er verving en onderpresteren wanneer het niveau van de aangeboden lesstof veel lager is dan het werkelijke didactische niveau van de leerling. Verving en niks doen kan ook tot frustratie en depressie leiden.

Het begrip 'de zone van de naaste ontwikkeling' (Vygotski) speelt een belangrijke rol bij excellente leerlingen. Wanneer die zone

mijlenver achter het kind ligt, is er voldoende aanleiding na te denken over versnellen. Dit kan ook versnellen zijn in een enkel vakgebied. Zo'n twintig procent van de leerlingen kan in principe baat hebben bij versnelling.

Ricardo heeft een leerjaar overgeslagen en zit in groep 8. Hij toont kenmerken van zowel het succesvolle als autonome type begaafde leerling volgens de indeling van Betts en Neihart (2010). De twee leerkrachten van wie Ricardo les krijgt willen hem als elfjarige nog niet naar het vervolgonderwijs laten gaan. Zij hebben teveel zorg over zowel zijn sociaal-emotioneel functioneren, zijn faalangst én zijn leerprestaties.

Ricardo wil echter gewoon naar het voortgezet onderwijs. Een paar uitspraken van hem:

- 'Als ik blijf en nogmaals groep 8 doe, dan krijg ik een heel saai jaar'.
- 'Ik heb nu een jaar gewonnen en dat wil ik niet laten lopen'.
- 'Zo kan ik eerder aan mijn studie archeologie beginnen'.

Kansen niet in kaart

Niet versnellen kan serieuze consequenties hebben; denk maar eens aan gedragsproblemen en onderpresteren. Toch durven we in het onderwijs niet gauw te versnellen. We zijn bang dat we iets onherstelbaars aanrichten bij kinderen. We zijn bang voor leerstoflacunes en vooral negatieve sociaal-emotionele gevolgen, zoals pesten of uitsluiting. Vrijwel alle studies vinden echter een positief effect op de sociale ontwikkeling. Kijken we naar Ricardo, dan zeggen de leerkrachten over hem: 'Ricardo doet onhandige uitspraken en gedraagt zich erg afstandelijk in de richting van klasgenoten. Dit roept negatieve reacties bij hen op':

- 'Hij heeft smetvrees'. Hij wil bijvoorbeeld niet aangeraakt worden door een klasgenoot die net in zijn neus heeft gepeuterd;

Vincent van den Hoogen

- 'Hij vertoont een sociale en faalangst'. Soms kan hij geen antwoord geven op de meest eenvoudige vragen. Als hij wordt aangesproken op zijn gedrag, weet hij niet wat hij moet zeggen.

Hoe zou een leerling met dit gedrag het kunnen redden op een school voor voortgezet onderwijs? Een terechte vraag. Even terecht overigens als de vraag of nog een jaar groep 8 deze problematiek oplost. Het antwoord op die laatste vraag luidt zonder meer 'nee'. Sterker nog, denkbaar is dat de problematiek dan zou worden versterkt. Ricardo zwijgt namelijk liever dan dat hij een fout maakt, bang als hij is dat de leerkrachten hierin het bewijs zouden zien dat hij het niet zou kunnen.

De aarzeling, die de leerkrachten van Ricardo vertonen, zien we vaker. Er wordt vooral gefocust op problemen en de mogelijke consequenties daarvan. De kansen worden niet goed in kaart gebracht en uitgewerkt.

Scheef zelfbeeld

Omdat excellente leerlingen vaak weinig ontwikkelingsgelijken in hun omgeving hebben, is de kans in vergelijking met andere kinderen

groter dat zij een scheef zelfbeeld ontwikkelen. Dit kan in sommige gevallen ernstige vormen aannemen, denk aan een negatief zelfbeeld, of juist een overschatting van zichzelf. Versnelde leerlingen participeren niet meer of minder in het sociale verkeer op school (Hoogeveen, 2008). In het algemeen blijkt hun zelfbeeld wel iets negatiever geworden ten gevolge van de versnelling. Maar dat is bij benadering niet problematisch, integendeel. Het zelfbeeld was oorspronkelijk eigenlijk te positief vanwege het zogenoemde 'big-fish-little-pond'-effect. Het zelfbeeld is realistischer geworden, doordat de versnelde leerling zich gaat vergelijken met ontwikkelingsgelijken.

'Big-fish-little-pond'

Het 'Big-fish-little-pond', oftewel het BFLP-effect is een concept van Herbert W. Marsh. Het geeft aan dat meer- of hoogbegaafde leerlingen extra zelfvertrouwen krijgen omdat ze zich vergelijken met de gemiddelde leerling in een reguliere klas en zich niet vergelijken met ontwikkelingsgelijken. Kinderen die op een school met andere slimme kinderen komen, vinden zichzelf minder slim dan kinderen op een 'gewone' school.

Maak het gesprek met de leerling onderdeel van het afwegingsproces om te versnellen of te verrijken

Het zelfbeeld van versnelde leerlingen wordt realistischer als ze zich vergelijken met ontwikkelingsgelijken

De gevreesde sociaal-emotionele schade die een leerling dreigt op te lopen, blijft door versnellen vaak uit

Lacunes in beeld

Versnelde leerlingen laten een veel grotere cognitieve ontwikkeling zien dan hun niet versnelde leeftijdsgenoten, blijkt uit onderzoek (Kulik, 2004; Hoogeveen 2008). Ze passen zich snel aan de nieuwe groep aan en pikken de leerstof vlog op. Het is wel belangrijk te kijken naar leerstoflacunes en deze op te sporen. Gelukkig kunnen deze lacunes meestal direct aangepakt en weggewerkt worden. Het is essentieel om de kennis van de leerling goed in kaart te brengen, bijvoorbeeld door middel van een diagnostische toets waarmee je eventuele lacunes in beeld krijgt. Denk daarbij ook aan de categorieënanalyse van de Cito-LVS-toetsen voor rekenen en wiskunde, en spelling. Vanuit deze analyses kan vrij snel met behulp van de hulpboeken een programma samengesteld worden.

Waarom geen verrijking?

De vraag die je als leerkracht kunt stellen, is waarom leerlingen als Ricardo niet ook goed geholpen zouden kunnen worden met verrijking. Verrijking houdt immers verdieping en verbreding in. Het gaat daarbij om het aanleren van een nieuwe taal of een stevig onderzoeksproject. Dit voldoet echter niet altijd aan de behoefte van excellente leerlingen. Leerlingen als Ricardo willen 'doorstromen' in de reeds aangeboden leerstof. Ze willen verder! Verrijkingstof richt zich vaak op andere doelen dan de kerndoelen en voelt dan als 'pas op de plaats' maken.

Excellente leerlingen met ambitie, zoals Ricardo, willen 'gewoon' zo snel mogelijk de basisschool en het voortgezet onderwijs doorlopen en dan door naar de universiteit. Ook bij kinderen in de onderbouw van het basisonderwijs wordt vaak een behoefte aan leerstof uit de hogere groepen gezien. Om hun motivatie te behouden, is het belangrijk dat je als leerkracht hierbij stilstaat en samen met de leerlingen en ouders nagaat wat die ambitie, het doel, van deze excellente leerling is. Een praktisch hulpmiddel hierbij is LOOD: Leerstof Overstijgende Onderwijsbehoeften en Doelenlijst. Deze lijsten zijn er voor de kinderen in de groepen 1-4, 3-6 en 5-8 (Van Nuland, 2015).

In het algemeen is de ervaring, dat bij versnelling verrijking nodig blijft. Gezien de capaciteiten van de versnelde leerling is de kans groot dat die verrijkingdoelen betrekkelijk eenvoudig worden gehaald in combinatie met de versnelling. Er is wel eens gesteld dat slechts zestien procent

van de hoogbegaafden een universitair diploma behaalt. Wat het werkelijke percentage ook moge zijn, een van de voordelen van versnellen is in dit verband een belangrijk gegeven: de motivatie tot onderwijsparticipatie neemt toe. Voor een juist begrip: een dergelijk effect is bij verrijking aanzienlijk minder.

Evenwichtiger aandacht

Versnellen is niet geschikt voor elke (hoog)begaafde of excellente leerling. Een zorgvuldige afweging is daarom noodzakelijk. De centrale gedachte is: 'Formuleer eerst een onderwijsbehoefte en stel dan vast of dit betekent dat je de leerling verrijking, dan wel versnelling aanbiedt'. Er zijn al instrumenten zoals de 'versnellingswenselijkheidlijst' (Hoogeveen, Van Hell, en Verhoeven, 2003). Het probleem is echter dat in de praktijk dergelijke instrumenten pas worden ingezet, wanneer de gedachte aan versnellen al bij de leerkracht of de ouders is opgevat. Dat is meestal nadat het alternatief verrijking is beproefd en er geen andere weg meer wordt gezien. Verrijking krijgt daarmee structureel een zekere voorrang boven versnellen. Dat hiermee leerlingen te kort wordt gedaan moge duidelijk zijn. Belangrijk is beide opties – versnellen en verrijken – vroegtijdig evenwichtiger aandacht te geven.

Het rendement van verrijking is een fractie tot maximaal de helft van wat versnelling oplevert (Kulik, 2004)

Stef Verstraaten

Maatwerk

Als hulpmiddel bij de afweging tussen verrijken of versnellen is recentelijk *De versnellingswijzer* (Verlinden, Oostindie, Bouwman en Ottink, 2014) ontwikkeld. Deze borduurt voort op de versnellingswenselijkheidlijst (Hoogeveen, Van Hell en Verhoeven 2003) en de Iowa Acceleration Scale (3rd Edition) (Assouline, 2009). De theoretische fundering vormt vooral het model van aanleg en talent van Gagné (2012). Bij de ontwikkeling is samengewerkt met dr. Hoogeveen van het centrum voor begaafdheidsonderzoek van de Radboud Universiteit Nijmegen. Het grote verschil tussen de versnellingswijzer en de bestaande instrumenten is vooral terug te vinden in het bepalen van onderwijsbehoeften als basis voor de keuze voor versnellen en of verrijken. Dit betekent:

- Plaatsing in het kader van handelingsgericht werken (HGW);
- Veel aandacht voor het gesprek met de leerling zelf;
- Vaststellen van het leerlingprofiel mede aan de hand van de profielen van Betts en Neihart (2010).

De versnellingswijzer brengt stapsgewijs de bevorderende en belemmerende factoren voor versnelling van een specifieke leerling in kaart,

In de praktijk:

Wat is nodig om de juiste beslissing te nemen over versnellen en verrijken?

- Gebruik een quickscan of screeningslijst, bijvoorbeeld van www.hoogbegaafdheid-in-zicht.nl;
- Leg de focus op de onderwijsbehoefte van de leerling: stel dus vast welke doelen voor de leerling van belang zijn en welke ondersteuningsbehoefte deze heeft. Dit is de basis voor een verantwoorde keuze;
- Schenk vanaf het begin evenwichtig aandacht aan beide opties: verrijken en versnellen. Vraag je voortdurend af om welke onderwijsbehoefte het gaat;
- Maak het gesprek met de leerling onderdeel van het afwegingsproces;
- Betrek de ouders actief bij de besluitvorming: zij beschikken immers over belangrijke informatie en kunnen meegroeien naar een juist besluit, waarbij hun instemming cruciaal is voor een succesvol vervolg;
- Gebruik *De versnellingswijzer*. Ook het digitaal handelingsprotocol hoogbegaafdheid (DHH; www.dhh-po.nl) kent een procedure voor de besluitvorming over versnelling.

plaatst deze in een theoretisch kader, en helpt onderwijsgegenden – maar ook ouders – bij het nemen van een onderbouwde beslissing.

Hoe ziet de ingevulde versnellingswijzer van Ricardo eruit? Deze bevat uitgesproken stimulerende, maar ook belemmerende factoren. Zijn intelligentiescore is niet uitzonderlijk hoog maar hij beschikt over een extreem doorzettingsvermogen. Ook blijkt hij zo jong als hij is, al een echte onderzoeker. Hij verzamelt gegevens, niet alleen over bijvoorbeeld archeologie en geologie, maar houdt ook aantekeningen bij over zichzelf en bespreekt deze met zijn oudere broer en moeder. Op deze wijze leert hij om te gaan met zichzelf en zijn omgeving. Is Ricardo klaar voor het voortgezet onderwijs? Hij zit inmiddels, zonder onderbreking, in tweetalig VWO 4. Versnellen is in zijn ogen nog steeds een verrijking. ●

- Voor meer informatie over *De versnellingswijzer*, zie de website van School aan Zet: www.schoolaanzet.nl
- Stienissen, F. (2015). De noodzaak van versnellen. Een interview met L. Hoogeveen en S. Smeets over de impact en noodzaak van versnellen. *Talent*.
- Vogelzang, M. & Jonk, A. (2015). *Hoe gaan we om met onze best presterende leerlingen?* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

LITERA TUUR!

- Doolaard, S. & Oudbier, M. (2010). *Onderwijsaanbod aan (hoog)begaafde leerlingen in het basisonderwijs*. Groningen: GION/ Rijksuniversiteit Groningen.
- Gagné, F. (1995) *From giftedness to talent: A developmental model and its impact on the language of the field*. Roeper Review, Taylor & Francis.
- Heinbokel, A. (2012) *Long-term Effects of Acceleration – and how to Use Networks for it Today*. Paper gepresenteerd op de ECHA-conferentie 2014 Ljubljana.
- Hoogeveen, L. (2008). *Social emotional consequences of accelerating gifted students*. Proefschrift. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Kulik, J.A. (2004). Meta-analytic studies of acceleration. In: Colangelo, N., Assouline, S.G. & Gross, M.U.M. (red). *A nation deceived. How schools hold back America's brightest students*. Volume II. Washington: National association for gifted children.
- Verlinden, J., Oostindie, B., Bouwman, N. & Ottink M. (2014). *De versnellingswijzer*. Den Haag: School aan Zet.

**hét vakblad
voor het
basisonderwijs**

Wil je meer lezen?
Neem dan nú een proefabonnement!

KLIK HIER

JSW biedt maandelijks een stevig aanbod van vakkennis dat direct aansluit op de innovatie in het onderwijs en dit vertaalt naar de praktijk van alledag. Elke editie brengt een gevarieerd overzicht met praktische (overzichts)artikelen, methodebesprekingen of -vergelijkingen, ervaringen van leerkrachten met een bepaalde aanpak of werkwijze en interviews met onderwijsgeevenden en deskundigen.

Werk je in het (speciaal) basisonderwijs of ben je (pabo)student? Ontvang JSW geheel vrijblijvend en inclusief toegang tot het digitale archief, drie maanden lang voor slechts € 13,50! Zo blijf jij als professional helemaal op de hoogte!

Meer weten? Ga naar www.jsw-online.nl of bel 088-2265243